

Van de Beek vecht om als heiden in de kring rond de Messias te komen

In de ban van de kring

Afschaffing van het Kerstfeest en een herstel van de Jodenzending. Het zijn nogal wat heikele punten die Bram van de Beek in zijn jongste boek, *De kring om de Messias*, aansnijdt. Maar er is meer in het boek dat Henk Vreekamp naar adem deed snakken. De inhoud van het boek is buitengewoon rijk, de auteur indrukwekkend belezen, de stijl weldadig helder. Maar blijft Israël bij Van de Beek geen speelbal in de christelijke theologie, met alle rampzalige gevolgen van dien?

De zomer van 1995 bracht een keerpunt in het leven van Bram van de Beek. Hij was in Israël. Het bezoek aan *Yad Vasjem*, het holocaust monument in Jeruzalem, werd voor hem een 'existentiële ontzetting'. Thuisgekomen legde hij zijn schokkende ervaring neer in een theologisch verslag (*Zoon van God*, in: *Kerk en Theologie*, 47/1, jan. 1996, p. 2vv.).

Kern van zijn artikel is dat het zoonschap van Jezus en het zoonschap van Israël niet los van elkaar te denken zijn. Het wezen van 'zoonschap' is in beide gevallen het *lijden*. Het artikel loopt uit op de bange vraag hoe het nu verder moet met de kerk. Auschwitz is het voorland van de kerk. In de gaskamers van Auschwitz ligt het diepste wezen van de kerk, zegt hij.

De inhoud van dit verslag neemt Van de Beek nagenoeg ongewijzigd over in zijn nieuwste boek *De kring om de Messias*. Met uitzondering van het persoonlijke slot. De toespitsing ligt nu bij de verhouding van Golgotha en Auschwitz. In een afgrondelijkheid zonder analogie zijn Auschwitz en Golgotha één. 'In Auschwitz zien we God', schrijft Van de Beek.

Vogelvlucht

Een puntsgewijze samenvatting van het boek:

* Alles staat of valt met het geloof in *Jezus*, in wie de God van Israël zelf naar de wereld gekomen. Vanuit Jezus kunnen we pas over Israël praten. Pas achteraf kunnen we het Oude Testament lezen.

* *De Messias*, de Gezalfde is de vervulling van de Schrift. De verworpen koning Saul blijkt bij uitstek de gezalfde te zijn. De geschiedenis van Saul en David kun je lezen als verhaal van kruis en opstanding.

* Israël moet *lijden* vanwege de Messias (Tertullianus). 'Er is geen contrast tussen Israël en de Messias. Zij zijn een en dezelfde. Zij kunnen niet tegen elkaar worden uitgespeeld.' (p.109). Daarom zijn Golgotha en Auschwitz één en hetzelfde gebeuren. Maar het lijden van Israël is ook oordeel omdat zij niet hebben geloofd in de Messias. God vraagt (te)veel van mensen, zonder dat zij zich daarover kunnen verontschuldigen. Er wordt met twee maten gemeten: hoe dichter bij de Messias, hoe zwaarder het oordeel.

* Voor de *verkiezing* van Israël bestaat geen rationele grond. 'God discrimineert nu eenmaal' (p.150). In het Nieuwe Testament is het verkoren volk de gemeente, een nieuwe gemeenschap naast Joden en heidenen, niet ter vervanging maar als vervulling. In Christus zijn Jood en heiden gelijk: ze moeten beiden gedoopt worden, ingelijfd in Christus. Daarom

hoort Jodenzending bij het wezen van het christelijk geloof. Bij de verkiezing hoort het *verbond*, een zaak van leven en dood. Verbreken van de relatie is desastreuus. De heiligheid van het verbond is de mens te groot. Daarom gaat verbond met bloed gepaard. Dat wordt duidelijk in het Nieuwe Testament. Is het dan nog van belang dat Joden Jood zijn? Zij blijven de kring om de Messias vormen, ondanks alles.

* In het houden van de wet, de *tora*, is een tijdelijk leven mogelijk, zoals de vrijsteden in Israël symboliseren. Maar uiteindelijk vindt de wet zijn voltooiing in de vervloeking, zoals blijkt uit de Romeinenbrief. De vreugde der wet is alleen vanuit de vervulling in Christus denkbaar: als dankbaarheid.

* Hart van de *cultus* is het offer. Pasen is het basisfeest. De oude kerk ziet in Christus het paaslam dat voor ons is geslacht. Midden in de dood vinden we Hem.

* De *besnijdenis* maakt Israël tot volk van God. Tegenover de besnijdenis in het vlees staat de besnijdenis van Christus, de dood zelf. ‘Daarom is er nu geen besnijdenis meer nodig, want het verwijzende teken is volle realiteit geworden...’ (p.296). Voor de *sabbat* ligt de zaak analoog. Die wordt in Christus geïntensiveerd, is niet langer beperkt tot een dag, maar strekt zich uit over heel het leven.

* Zonder *het land* hangt Israël in de lucht. De *tora* is voorbereiding voor het leven in het land. Land en gebod horen samen. Ongehoorzaamheid leidt tot verdrijving uit het land. Wat betekent nu terugkeer? De huidige staat Israël is een theologisch gegeven in het verlengde van de belofte aan Abraham. De Here gaf het land aan Israël en niet aan de Kanaänieten. Mensen en hun totale cultuur moeten worden uitgeroeid.

Aanvaarden we het geweld of niet? Er worden argumenten genoemd ter ‘verzachting’ van dit probleem, maar Van de Beek scherpt aan: ‘*wat een kleine radicale groep geleerd heeft over God en zijn wil voor het volk, met uitsluiting niet alleen van andere volken en culturen, maar ook van alle andersdenkenden in eigen land, is geworden tot canonieke tekst van de grootste wereldgodsdienst*’ (p.348). Ook wat over het land is geschreven, is in Christus vervuld. ‘Daarom betekent Gods woning onder de mensen geweld dat op mensen wordt uitgeoefend. Zij moeten sterven.’ (p.360). Dit geweld heeft God zelf op zich genomen, het is op Jezus neergekomen. Daarom moeten we de landbelofte nu priesterlijk invullen. Priesters hebben geen geografisch erfdeel. De Here is hun erfdeel. ‘Ook voor het land geldt: de muur tussen Israël en de volken is doorgebroken. Dat betekent dat er niet meer zoiets als een specifiek land voor Israël kan zijn’ (p.362).

Geduld

Maar de vervulling in Christus als een moment strekt zich nog uit in ruimte en tijd. Er is een ‘reeds nu’ maar ook een ‘nog niet’. Dat laatste geldt voor het land, dat kwalitatief anders is dan de andere geboden. Het hoort bij de grondstructuren van de *tora*, zoals verbond en verkiezing. Het staat in het licht van het nieuwe verbond, met open grenzen, met dienst aan alle volken. Vanuit de vervulling van de wet moet geweld worden opgegeven. Dat is voor Israël elke dag moeilijker. ‘Ook het huidige thuis voor Israël zal een tijdelijk huis zijn. Net als in het verleden zullen ze er opnieuw uitgejaagd worden’ (p.379).

De Joden proberen op twee manieren het land veilig te stellen: door verdediging van het land zelf en door vervulling van de geboden. Waar het Joden - en christenen - aan schort is oefening in geduld. De gehoorzaamheid van het wachten op de Here gaat vóór alles, zoals de geschiedenis van Saul leert. Van de Beek pleit voor de Palestijnse christenen. Als Israël de eerste kring rond de Messias is, zijn de Palestijnse christenen de kring daar omheen. Voor hen staat de weg van emigratie of intifada niet open, enkel die van het lijden. Jodenchristenen zouden het initiatief moeten nemen contact met hen te zoeken.

Rijk

De inhoud van het boek is buitengewoon rijk, de auteur indrukwekkend belezen, de stijl weldadig helder. Een vlammend protest is het, tegen de geest van de tijd, tegen gevestigde Israël-theologiën links en rechts. Ik stel Van de Beek drie vragen en ik doe een voorstel.

‘Als we de geschiedenis van Israël overzien, is hetgene wat opvalt, hun lijden’ (p.77). Dit de sleutelzin. Het lijden van Israël in de historie raakt Van de Beek diep, zeker na 1995. Maar tegelijk is het ook zo dat Van de Beek theologisch niet anders *kon* dan Israël als lijdend volk te zien, gegeven de teneur van zijn vorige boek, *Jezus Kurios*. Dat vormt met *De kring om de Messias* namelijk één geheel. De omslag van *Jezus Kurios* toont de tekening van een ezel aan het kruis. ‘Alexamenos aanbidt zijn God’, staat erbij geschreven. Van de Beek ziet daarin een zwakke God die zich aan het kruis laat doden. Jezus wordt vereenzelvigd met God. God en mens lijden samen. Maar we weten in *Jezus Kurios* nog niet wie *God* is. Dat Hij de *God van Israel* blijkt te zijn en wat dat voor gevolgen heeft, komt nu pas ter sprake. Mijn christologie, zegt Van de Beek, is niet voltooid als niet over Israël gesproken is.

Alle recensies over *Jezus Kurios* waren dus voorbarig. Het boek was nog niet af. Maar wel was al duidelijk dat het lijden centraal zou blijven staan. Want ‘God is niet gekomen om de wereld moreel beter te maken, maar om die te dragen’, aldus de kerkvader Athanasius. Een geliefde uitspraak bij Van de Beek.

God maakt in Jezus de wereld draaglijk. Want die wereld is onverdraaglijk. Daar heeft de mens schuld aan. Maar God heeft ook geen schone handen. De kernvraag aan Van de Beek is dan ook of voor hem het lijden niet met de schepping gegeven is. God neemt zelf de gevolgen van *Zijn* gebrekkige schepping op zich. Golgotha maakt een einde aan die wereld, *is* het einde van de geschiedenis. De nieuwe wereld is wel aangebroken, maar voorlopig alleen in Christus. De wereld zelf zit nu in de wachtkamer. En in die wachtkamer moet nog zoveel. Israël moet lijden. Zich bekeren. Gedoopt worden. Het land weer uitgejaagd. Wachten op de bekering van heidenen. De Joden zitten geklemd tussen het ‘reeds nu’ en het ‘nog niet’ in Christus. De christelijke theoloog verdeelt het één, besnijdenis en cultus, over het ‘reeds’, en het ander, het land, over het ‘nog niet’. Blijft zo niet Israël een speelbal in de christelijke theologie, met alle rampzalige gevolgen van dien?

Jodenzending

Het boek is een deel in de serie *Spreken over God*. Theologen spreken over God. Dat doen zij verschillend en dat is maar goed ook. Want wij moeten ons niet verbeelden God met onze theologie te kunnen uitbeelden, zegt Van de Beek. Maar er is een grens aan de verschillen. En die heeft te maken met onze betrouwbaarheid tegenover Israël. Heeft Van de Beek zich afgevraagd wat zijn beleden terugkeer naar de gereformeerde dogmaticus Wentsel, namelijk dat Joden de holocaust als een oordeel aan zichzelf te wijten hebben, voor Joden betekent? Ik vind dat hij onverantwoord omgaat met de meest recente belijdenis van onze kerken, neergelegd in de kerkorde. Hij veegt het *gesprek* met Israël van tafel – een mystificatie noemt hij het - en bepleit Jodenzending. Bedoelt van de Beek met zijn pleidooi voor Jodenzending georganiseerde kerkelijke zending onder Joden?

Kerstfeest

Afgelopen december kwam Van de Beek in het nieuws omdat hij in zijn boek Kerstfeest als heidens feest wil afschaffen. De soep werd overigens niet zo heet gegeten. Van de Beek vierde met zijn gemeente gewoon Kerst. ‘Als theoloog kan ik best nadenken en me bezinnen, maar zolang mijn kerk Kerst viert, zal ik het gewoon meevieren’, aldus de auteur in het *Nederlands Dagblad*. Nadenken en bezinnen, natuurlijk, maar hij bedoelt toch echt *afschaffen*? Wat betekent deze terugtrekkende beweging voor alle andere stellige uitspraken in zijn boek? In Stellenbosch, schrijvend aan zijn *Jezus Kurios*, passeerde hij dagelijks daklozen. ‘In het moeras van deze wereld ging Jezus, de enige ware God, staan om de

schande van de zonde maar ook het lijden van de daklozen te dragen. Dat betekent Kerst voor mij', bekennt Van de Beek in het *Reformatorisch Dagblad*. Hoezo Kerstfeest afschaffen?

Uit de ban van de kring

De omslag van het boek drukt uit wat ik wil zeggen, aldus Van de Beek. Het is *De Witte Kruisiging* van Chagall. Een verknipte en verminkte Chagall. De titel van het boek is als een cirkel ingetekend op de Gekruisigde. Die cirkel hoort daar niet, ging meteen door me heen. Esthetisch bekeken getuigt ze van wansmaak, theologisch bezien van voorbarige afronding. Het is in mijn ogen een magische cirkel, de keuze van de heidenchristen die nog moet sterven aan de 'stomme ring van het bestaan' (Barnard). De kring blijkt een ban. Als heidenchristenen zullen we nog moeten sterven aan het invechten in het volk van God, schrijft Van de Beek na de ontzetting van *Yad Vasjem*. Dat is er dus nog niet van gekomen. Het boek is één gevecht om als heiden (weer) in de kring rond de Messias te komen. Tussen de Messias en de heidenchristenen zijn de kringen van Jodenchristenen, de Joden en de Palestijnse christenen. Daarna komen de overige heidenchristenen en tenslotte de heidenen. Geen wonder dit gevecht, wanneer je plaats op de vierde rang is en je toch er helemaal bij wilt horen.

Van de Beek lijdt oprecht aan de tijd. Daarvan getuigt zijn boek van begin tot eind. Maar dan juist moet je kritisch blijven tegenover de heiden in jezelf, die het leed als een deken over het bestaan legt. Of is de aandacht voor het lijden bij Van de Beek – net als bij mij van huis uit - ook gewone Veluwse zwaarmoedigheid?

Volgens het laatste visioen van de bijbel moeten heidenen het voor hun therapie hebben van de bladeren van de boom des levens. Die boom des levens is het kruis in het midden. Maar wel vruchtdragend. Pinksteren als vrucht van Pasen. Maar er is meer: Pinksteren is ook het uitbreken van de grote zomer. De christologie is wel het hart in het lichaam, maar de adem is de pneumatologie, de leer van de Geest. Je kunt wel een boek schrijven over *Jesus Kurios*, maar niemand kan zeggen dat *Jesus Kurios*, Heer, is dan door *de heilige Geest*.

Na de beide delen snak ik naar adem. Ik stel Van de Beek voor nog een derde deel te schrijven, waarin de storm van de Geest opsteekt. Een mooie gelegenheid om zijn *Adem van God* uit 1987, over de heilige Geest, bij de tijd te brengen. Het register vermeldde toen Israël noch jodendom. Laat hij zich begeven op het open veld van Pinksteren zoals in 1984 in zijn eerste boek over het lijden, *Waarom?': 'Christologisch werken wij binnen de cirkel (cursief, HV) van het christelijk geloof met zekerheden uit het verleden. Eschatologisch werken wij echter met de onzekerheden van de toekomst. De weg van de Geest is een open weg' (p. 328). Het veld van de Geest is een open ruimte. Israël kan net zo goed niet weer uit het land verdreven worden.*

Henk Vreekamp

Dr H. Vreekamp is oud Kerk en Israël-theoloog van de Samen op Weg-kerken.

Dr. A. van de Beek, *De kring om de Messias, Israël als volk van de lijdende Heer*, Zoetermeer 2002